

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ
ОДБОР ЗА ОНОМАСТИКУ

ОНОМАТОЛОШКИ
ПРИЛОЗИ
XXIII

Примљено на X скупу Одељења језика и књижевности, од 27. децембра 2016. године, на основу реферата Александра Ломе, редовног члана САНУ, Слободана Реметића, редовног члана АНУРС, и др Јованке Радић, научног саветника у Институту за српски језик САНУ

Уређивачки одбор

Александар Лома, редовни члан САНУ, проф. др Мато Пижурџица, др Јованка Радић, научни саветник у Институту за српски језик САНУ (секретар Уређивачког одбора), Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, и проф. др Љиљана Црепајац

Главни уредник
АЛЕКСАНДАР ЛОМА

БЕОГРАД
2016

АЛЕКСАНДАР ЛОМА

НА ИМЕНОСЛОВНИМ ВРЕЛИМА VI Осврт на нова издања старосрпских извора¹

Стари српски архив, изд. Филозофски факултет у Београду, Филозофски факултет у Бањој Луци, Филозофски факултет у Источном Сарајеву и Међуопштински историјски архив у Чачку, књ. 14, одговорни уредник Андрија Веселиновић, уредник књиге Синиша Мишић, Београд 2015.

Четрнаесту књигу ССА чини шест прилога, једно писмо и шест повеља, поново издани са фотографијама и коментарима. Дејан Јечменица издао је писмо жупана Милтена и Ружица Дубровчанима (9–21) и повељу краља Твртка I Дубровнику (115–142), Владимир Алексић повељу краља Душана цркви Богородице Перивлепте у Охриду (23–39), Милош Ивановић хрисовуљу цара Душана о међама хиландарских поседа на Св. Гори (41–64), Владета Петровић повељу цара Душана Хиландару о селу Карбинцима (107–114) а Синиша Мишић и Марија Копривица заједно су приредили општу хрисовуљу коју је цар Душан издао истом манастиру (65–106). Сви ти извори садрже у већој или мањој мери занимљиву ономастичку грађу. Ружирово и Милтеново писмо из 1336. поред њихових имена пружа нам само један топоним, али тај је сада први пут исправно прочитан: **Ѣ В ОБОДИ**, са протетским -в- између у и о,² и идентификован као *Обод* у Конавлима код Цавтата; нема разлога да се помишља да је у писму одражен неки други облик, а- или i-основа (**Oboda*, **Obodъ*) јер у њему долази и локатив **ѡ ПѢВѢДИ** где је -и < -Ѣ, па свакако и *Ободи* ту стоји за стари локатив *Ободѣ* од *Обод* т.³ У Душановој повељи охридској Перивлепти из око 1343–45. помиње се низ

¹ Уп. ОП XVII 459–474, XVIII 457–471, XIX–XX 743–754, XXI 429–433, XXII 741–754.

² Досадашњи издавачи писали су **Ѣ БОВОДИ**. Ново, убедљиво разрешење поткрепљује се другим примерима за исту појаву, коју је уочио већ Александар Белић, а приређивач се у напомени захваљује др Виктору Савићу (19–20, нап. 20 и 21).

³ РКС 2: 414 има прве примере за **ѡВѢ(Ъ)ДИ** из 1405. и 1451. Промена завршног -Ѣ у -и заједничка је икавским, јекавским и шумадијско-војвођанским екавским говорима. Језик писма је старосрпски (*оѡћини*, *хоћетиѡ*, *међу*, *хоћемо*, *нађиѡ*). Поред *међу* (писано **мѡѢѢ**, са ижицом) на

села у околини Охрида, међу њима **Радохожда**, како се чита и у турском попису из 1536–39, данашња *Радожда* (36). Облик је, по фотографији, добро прочитан, а идентификација несумњива (данашњи лик настао је испадањем -х- и вокалском контракцијом). Ваљало је, међутим, напоменути да Новаковић 1912: 672 даје друкчије читање овог топонима: **Радовоужда**, које је свакако погрешно и не налази потврду ни у самом извору нити у доцнијим записима топонима, тим пре што је оно у протеклих деведесетак година навело низ истакнутих ономастичара, Пјанку, Заимова, Роспонда и Станковску, да тај фантомски топоним прогласе за *ј*-посесив од *Радобуд*,⁴ какав је другде посведочен,⁵ али на овом терену очито није постојао. У допунској белешци на повељи (такође из XIV в.) пажњу привлачи топоним ***Лоукоцџево** (посведочен у локативу **§ Лоукоцџѣѣѣ**), с обзиром на данашњи мак. лик *Лакочереј* (Горно и Долно) и на српски *Лукоцрево* у Рашкој.⁶ Од две хрисовуље које је Душан издао Хиландару прва, датирана 1348, сматра се фалсификатом из друге половине XVI в.;⁷ у њој заслужује пажњу ороним *Велика Бигла* због свога гласовног лика.⁸ У аутентичној Душановој хрисовуљи Хиландару из 1355. приређивачи су се од богате топономастичке грађе коју она даје ограничили у коментару само на топониме који нису раније дискутовани на страницама ССА, па ћемо и ми овде то учинити. Погрешно је читање имена села у Горњем Пологу **вльковншмь** (70¹⁰⁶), на фотографији чита се јасно и **сь вльковншмь**, што је (новосрпски!) инструментал од **вльковниа**; то уосталом потврђује данашњи македонски лик *Волковија*, који на стр. 99 и сами аутори

другом месту има *меју*, што би био шћакавизам; према приложеној фотографији, размак између **ме-** и **-ю** довољан је за још једно слово (***мею**), али се нема утисак да га је било. Знак **ѣ** употребљен је само са гласовном вредношћу *ја* (**приѣтелие**).

⁴ Пјанка 1979: 71; на стр. 270 идентификује то село са данашњом Радожом, што чини и Станковска 2002: 334 д., иако зна за *Радохожда* у турском запису, док је Заимов 1973: 147 (исправно!) претпоставио да се *Радожда* своди на **Радохожда* (не знајући да је управо тај лик и посведочен 1342), а **Радовоужда** из повеље издвојио у засебну одредницу, као данас ишчезло село у околини Охрида (id. 148); Rospond 1983: 115 њега цитира.

⁵ С обзиром на стпољ. *Radobqdz* пре од ЛИ **Radobqđъ* него од **Radobudъ*; српско *Радобуђа* код Ариља сводљиво је на оба предлошка.

⁶ У поменицима XVI–XVII в. **Лоукоцџѣво**, **-цџѣви**, **-цџѣвь** (Лома 2013: 44). Тамо због читања *Ликоцрев-* у турском попису из 1571. помишљам да је првобитно могло бити **Lykočervъ* ‘онај који носи обућу од лика’, но тада нисам знао за ову паралелу, где упоредност стерп. *у* и данашњег мак. *а* јасно сведочи у прилог изворности лика **Lokočerv-*, у којем би први члан био или именица **lorkъ* ‘лук’ (‘црево = тетива лука?’) или придев **lorkъ* ‘крив’ (‘криво црево?’). Посрбљеним ликом у овој повељи (не знамо да ли некад и на самом терену) ваља сматрати и **Фрџгови власи**, данас село *Франгово* (37), уп. гр. **Φράγγος** ‘Франак’, стерп. **Фрџгѣ**, где је у такође од *φ*. За проблем рефлекса задњег назала у средњовековној топонимији Македоније в. Лома 2015а: 264.

⁷ То потврђују и језичке одлике, нпр. **оу мѡѡѡѡ** 47²³ (стерп. лок. *мѡѡи*), **ѡт дѡѣвнѣ вѡѣме** 47³¹ итд.

⁸ **къ юѡѡ виглашм[ъ]**, **виглашм[ъ]** на **Великѡ Бигла** на **сѡборнѣи поуѣтѣ** 47³¹; посведочен је и стерп. апелатив **вигла** ‘стража’ < лат. *vigilia*. Новогрчки се планина зове **Μεγάλη Βίγλα** (Мегали Вигла); старосрпско **б-** према латинском (и грчком) **ν-** побуђује недоумице, в. EPCJ 3: 229 д. с. в. **†бигла**.

наводе, али остају при читању са **-н-** уместо **-и-**.⁹ Као посебан, неубициран топоним издвојен је **Спогодъ** у омеђењуседа у Млачицама (99; и у издању, 70¹⁰³ писано са великим почетним словом), али у питању није назив дела терена него прилошка одредба у омеђењу. Цео контекст гласи **како гредѣ поутѣ на шпогодъ пѣз ливадоу оу краљивоу пекѣ** и треба га схватити „како иде пут падином / страном преко ливаде у Краљеву пећ“. Још је Даничић био свестан да је **опогодъ** топографски термин ‘*dejectus montis*’; заправо, та реч се никад не јавља као именица, него само у прилошкој употреби, са предлогом *на* уз глагол ‘ићи’ где је субјекат ‘међа, граница’, такође у варијантама **на погору, оу погору** (РКС 2: 222; 328), уп. рус. дијал. *погор* ‘блага падина’ (СРНГ 27: 307).¹⁰ Душанова повеља о Карбинцима допуњава документацију о стврп. термину **стльпъ** (овде двапут у множини **стльповѣ, -овѣ** 109) сакупљену у Лома 20156.¹¹ Ономастички интерес у Твртковој повељи Дубровнику представљају пре свега лична имена босанске властеле — потписника; издвојимо овде презиме **Ижесалик(ъ)** 124⁴⁰⁻⁴¹ као сведочанство о старом личном имену које је у основи староруског топонима *Ижеславль*. Данас је то село *Ижеславль* или *Жеславль* у рјазанској области, некада је ту било старо утврђење које су 1237. уништили Монголи.¹² Поређење са стврп. патронимиком проблематизује извођење овог топонима од струс. ЛИ *Иязславъ* < псл. **Ъз-је-славъ*.¹³

Употребљене скраћенице

Занмов 1973: Ђ. Занмов, *Български географски имена с -јъ*, Софија.

ЕРСЈ: *Етимолошки речник српског језика*, Београд 2003–.

Лома 2013: А. Лома, *Топонимија Бањске хрисовуље*, Београд.

Лома 2015а: А. Лома, Језичка и етничка прошлост Старе Србије у светлу топономастике, *Први балкански рај 1912–1913 — историјски процеси и проблеми у светлости сјогодишњег искуства* (Научни скупови САНУ CXLVII, Одељење историјских наука књ. 35), 259–273.

Лома 2015б: А. Лома, Стврп. *стльпъ* : рус. дијал. *столп, столб* ‘деоница пољопривредног земљишта’, Љ. Поповић, Д. Војводић, М. Номаћи (ур.), *Упросјору лингвистичке славистике. Зборник научних радова йоводом 65 година живоѣа академика Предрага Пийѣра*, Београд, 445–470.

Никонов 1965: Н. А. Никонов, *Введение в топонимику*, Москва.

ОП: *Ономастолошки йрилози*, Београд.

⁹ Уп. *Вуковије* (Г. и Д.) код Тузле, укр. (русинско) *Волковия* = пољ. *Wołkowyja*, село на ји. Пољске, стукр. у *Волковьяхъ*, староруски град *Волковьескъ* (од 1005), данас блр. *Ваўкавыск*; у питању је сложеница, псл. **вълко-вѣја* ‘место где вуци завијају’ (исправно већ Р. Маројевић, ОП 6/1985: 47).

¹⁰ На исту заблуду издавача у вези са **погору** већ је указано у ОП 22: 746.

¹¹ Други занимљив термин у овој повељи је **вѣдць**, множина **вѣдци**; за његове могуће одразе у топонимији уп. ЕРСЈ 2: 271 д. s.v. *Бачина* и *Баце*, село у Топлици.

¹² *Ижеславеуъ* у спису „Повесть о разорении Рязани Батыем“, електронски текст доступан на страници <http://lib.pushkinskijdom.ru/Default.aspx?tabid=4956>.

¹³ Тако Никонов 1965: 136, док је М. В. Бабкин изводио први део имена од заменице *иже* < **је же* (према https://ru.wikipedia.org/wiki/Ижеславль#cite_note-9).

Пјанка 1970: В. Пјанка, *Топонимасџикаџа на охридско-џресџанској базен*, Скопје.

РКС: Ђуро Даничић, *Рјечник из књижевних сџарина срџских I–III*, Београд 1863–1864.

СРНГ: *Словарь русских народных говоров*, Москва / Санкт Петербург (раније: Ленинград) 1965–.

ССА: *Сџари срџски архив*, Београд.

Станковска 2002: Љ. Станковска, *Суфиксиџе -јџ, -џјџ, -џ во македонској топонимиџа*, Прилеп.

*

Rospond 1983: St. Rospond, *Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem -jъ*, Wrocław.